

UDK 811.163.42'282(497.5 Crni Lug)

UDK 811.163.42'344(497.5 Crni Lug)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 11. XI. 2015.

Prihvaćen za tisak 29. IV. 2016.

Hrvoje Kovač

hrvojekovac1989@gmail.com

Marija Malnar Jurišić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ulica Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

mmalnar@ffzg.hr

O FONOLOGIJI GOVORA CRNOGA LUGA

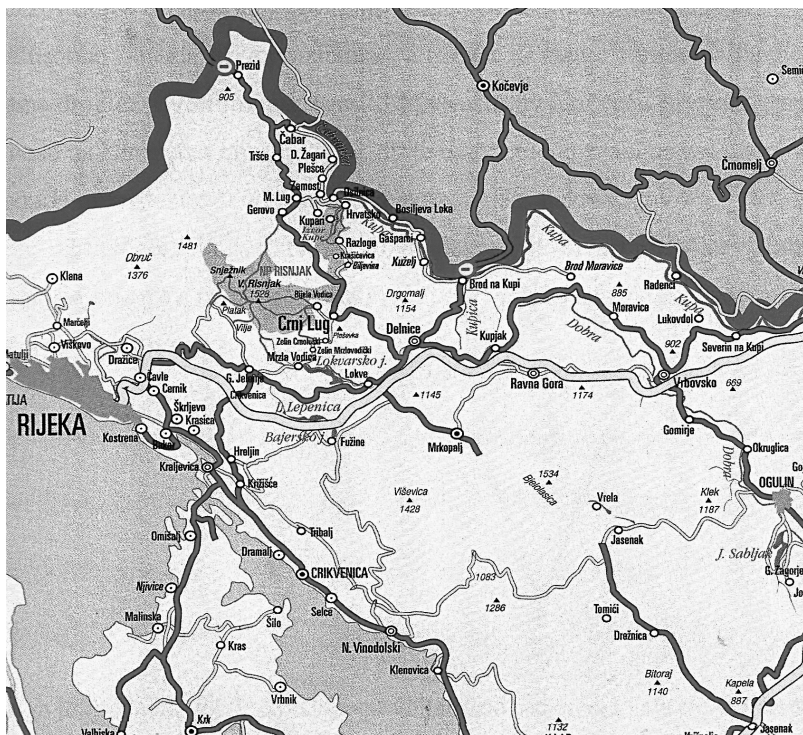
U radu se opisuje fonologija mjesnoga govora Crnoga Luga u Gorskome kotaru koji pripada zapadanome tipu gorskokotarske kajkavštine. Fonološki opis uključuje analizu vokalizma, konsonantizma i prozodije. Za svaku se razinu donose elementi sinkronijskoga opisa, inventar jedinica, njihova realizacija i distribucija, te dijakronijski, podrijetlo jedinica.

1. Uvod

Crni je Lug (*č'ne ōk*) naselje u središnjemu dijelu Gorskoga kotara, smješteno podno planine Risnjak na nadmorskoj visini od 730 m, udaljeno 50 km od Rijeke, 13 km od Delnice i 40 km od grada Čabra. Okruženo je omanjim zaseocima, Malim Selom i Razlogama s jedne strane (prema Čabru) te Velikom Vodom, Zelinom Crnoluškim, Zelinom Mrzlovodičkim i Mrzlom Vodicom s druge strane (prema Rijeci). Pripada Općini Delnice u Primorsko-goranskoj županiji.

Iako neki izvori govore kako je naseljavanje područja Gorskoga kotara počelo u drugoj polovici 13. stoljeća te se nastavilo do kraja 15. stoljeća kad počinje prodor Turaka (Kruhek 1981: 282), precizan podatak o početku naseljavanja područja Crnoga Luga nije poznat. Crni Lug prvi se put spominje 1725. godine u kontekstu izgradnje i pokretanja staklane, koju je, na području današnje Velike Vode (nekad Perlasdorf) u neposrednoj blizini Crnoga Luga, izgradio Španjolac, barun Rajmund Perlas de Rialpa. Proizvodila je staklo tek jedno desetljeće, do 1735., nakon čega je obustavila rad, a bilježi se kao prva staklana na području goranske Hrvatske (usp. Crnković 2008: 46). Od ostalih značaj-

njih povijesnih trenutaka u gospodarskome razvoju Crnoga Luga valja spomenuti i da se ovdje 1779. godine postavlja peč za taljenje željezne rudače, 1850. god. otvara se parna pilana (također prva dotad na prostoru Hrvatske), a prva školska zgrada otvara se 1858. godine (Mrle 2009: 41, 69). Od 19. stoljeća nadalje Crni je Lug dio Župe Delnice. U ovome kontekstu važna je i prometnica Mrzla Vodica – Crni Lug – Gerovo koja je povezivala Crni Lug s lukom Bakar s jedne strane te s ostalim gorskokotarskim krajevima s druge strane, a izgradili su je Frankopani u 17. stoljeću.

Karta 1: Zemljopisni položaj Crnoga Luga (iz knjige *Crni Lug* autora Tomislava Mrle, 2008.)

Prvi podatci o broju stanovnika Crnoga Luga iz 1850. govore kako je u Župi Crni Lug tada živjelo 812 stanovnika, od kojih 408 žena i 404 muškarca (Mrle 2008: 28). Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku, Crni Lug 1857. godine broji 534 stanovnika, 1971. godine 377 stanovnika, a 2011. godine tek 253 stanovnika. Broj se i dalje smanjuje. Razlozi su razmjerno velikoga pada broja stanovnika ovoga brdovito-planinskog kraja slabi gospodarski uvjeti i nezaposlenost. Bognar (1981: 379) govori kako je tendencija iseljavanja prisut-

na na cijelome području Gorskoga kotara još od 19. stoljeća, zbog čega se broj stanovnika gotovo stalno smanjuje.

Stanovništvo Crnoga Luga uglavnom je radilo u drvnoj industriji (prerađivanje drva) i šumarstvu (sječa i zbrinjavanje šume), dok se u domaćinstvima najvećma uzgajala stoka i obrađivala zemlja¹. Što se folklornoga nasljeđa tiče, stanovnici su od najranijih dana Crnoga Luga do danas očuvali pokladnu tradiciju zvončarstva – *Črnouške pesnike* – koja se održava svake godine na pokladni utorak, dan prije katoličkoga blagdana Pepelnice. Tradicionalnu masku, koju oduvijek izrađuju sami, prezentiraju diljem Hrvatske na različitim karnevalima i maškaranim povorkama (Mrle 2008: 88–93).

2. Istraživanje²

Terensko istraživanje vršilo se na području Crnoga Luga u navratima od proljeća 2012. do kasnoga ljeta 2015. godine. Provodilo se uz pomoć diktafona – snimao se spontani govor (ili razgovor) pojedinaca informatora koji su izvorni govornici crnoluškoga govora. Ispitanici, birani prema utvrđenim dijalektološkim kriterijima, bili su Cvetica Malnar (r. 1943.), Ivanka Kovač (r. 1941.) i Anton Kovač (r. 1936.), pojedinci s osnovnoškolskim obrazovanjem koji za svoga života nisu napuštali Crni Lug na dulje vremensko razdoblje.

Prikupljene snimke čine korpus tekstova na temelju kojih je izvršena lingvistička analiza. Vokalizam, konsonantizam i naglasni sustav promatrani su zasebno i uključuju opis inventara i realizacije fonema, popis pravila njihove distribucije te istraživanje njihova podrijetla³.

3. Goranska kajkavština

Na području Gorskoga kotara zastupljena su sva tri narječja hrvatskoga jezika – štokavsko, kajkavsko i čakavsko. U Crnome Lugu i okolnim zaseocima govori se kajkavskim narječjem, kao i u najvećemu dijelu Gorskoga kotara. Iznimku u okolnim naseljima predstavlja Mrzla Vodica (7 km od Crnoga Luga, prema Rijeci), mjesto u kojemu se očuvao govor zapadnoga tipa gorskokotarske čakavštine, obilježjima nalik primorskoj čakavštini.

¹ Otvoreno je i zatvoreno nekoliko pilana kroz godine. U selu se proizvodila i šindra, a završetkom Drugoga svjetskog rata uspostavljena je šumarija Crni Lug koja posluje i danas (Mrle 2008: 59–61).

² Istraživanje se temeljilo na rezultatima diplomskoga rada (Kovač 2015) te je dopunjeno novim rezultatima i potvrđama s terena.

³ Zahvaljujemo recenzentima na vrlo korisnim i konstruktivnim komentarima.

Goranska se kajkavština dijeli na istočni i zapadni podtip (podijalekt) (Lisac 2006: 11). Zapadni se podtip u odnosu na istočni fonološki razlikuje prvenstveno na razini vokalizma (Barac-Grum 1993: 28), ali i na razini prozodije koja u zapadnome poddijalektu dijeli tipične karakteristike nedoseljeničkih zapadnih hrvatskih govora (progresivna metataksa starih psl. cirkumfleksa) (usp. Celinić, Menac-Mihalić 2017). Govor Crnoga Luga pripada većemu, zapadnome podtipu.

Osim navedene opće podjele, postoji i ona Božidara Finke (1974) koji je goransku kajkavštinu podijelio na osam dijalekatskih tipova: lukovdolski, skradski, ravnogorski, delnički, brodskokupski, gerovsko-čabarski, lokvarsko-fužinarski i prezidanski (usp. Finka 1974). U suradnji s Vidom Barac-Grum kasnije navodi sedam dijalekatskih tipova, izostavljajući skradski tip (Barac-Grum i Finka 1981).

Proučavajući čakavsko-kajkavski govorni kontakt na području Gorskoga kotara, Vida Barac-Grum goranske je govore, s obzirom na sličnosti i razlike fonetsko-fonoloških elemenata (vokalizma, konsonantizma i prozodije), podijelila u makrosustave (Barac-Grum 1993). U analizu je uključila čakavske govore (Mrzla Vodica, Senjsko, Vrbovsko), govore istočnoga tipa goranske kajkavštine (Lukovdol, Severin na Kupi, Močila) te govore zapadnoga tipa (Delnice, Gerovo, Čabar, Prezid, Fužine, Lokve, Brod na Kupi itd.).

4. Vokalizam

4.1. Inventar

Dugi naglašeni slog:

Kratki naglašeni slog:

Nenaglašeni slog:

		<i>i</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ē</i>	<i>ō</i>	<i>ę</i>		<i>ę</i>	
	<i>ō̄</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>		<i>o</i>
<i>ē̄</i>				<i>ę̄</i>	
<i>ā</i>		<i>a</i>		<i>a</i>	

Podsustavu kratko naglašenoga i nenaglašenoga vokalizma pripada i *ɤ*.

4.2. Realizacija

4.2.1. Dugi naglašeni slog

- /ē/ : *dēnen* ‘stavim’, *sēkēra* ‘sjekira’, *žēnska* ‘ženska’, *maltrētērat* ‘maltretirati’
– zatvoreni vokal ē može se realizirati i zatvorenije, kao vokal ī (*glīdan* ‘gledam’, *mīran* ‘mrkva’), a i kao diftong eī (*jēmēiļe* ‘imali’, *mlēiķo* ‘mlijeko’)
- /ē/ : *jēzēk* ‘jezik’, *rēčē* ‘reče’, *sēstra* ‘sestra’, *zgeblēno* ‘izgubljeno’, *žēna* ‘žena’
– otvoreni vokal ē može se ostvariti i zatvorenije kao ē (*jēst* ‘ja’), ali i kao diftong iē (*žiēna* ‘žena’), što je rijetkost
- /ā/ : *dān* ‘dan’, *māčka*, *omāzan* ‘prljav’, *prāvēt* ‘pripovijedati’
– vokal ā sporadično se zatvara do ā⁴ (*gvāva* ‘glava’)
- /ō/ : *dlēbōko* ‘duboko’, *nōga*, *ōkno* ‘prozor’
– vokal ō u nekim se primjerima može zamijeniti vokalom ȫ (*ōkno*)
- /ō/ : *mōrjē* ‘more’, *ōljē* ‘ulje’, *ōsmē* ‘osmi’
– zatvoreni vokal ȫ može se ostvariti i još zatvorenije kao ū (*jūkaš* ‘plačeš’, *mūrjē* ‘more’), a vrlo se rijetko ostvaruje i kao diftong ou (gl. *jōukan* ‘plačem’).

U inventar dugoga vokalizma uvršteni su isključivo monofonzi, ali se u realizaciji sporadično javljaju i diftonzi. Diftongizaciji je najviše sklon vokal ē (realizira se i kao eī), dok se vokali ō i ȫ kao diftonzi (ou, iē) ostvaruju sasvim rijetko.

4.2.2. Kratki naglašeni slog

- /il/ : *pījat* ‘tanjur’, *počīnet* ‘odmoriti’, prez. *posīplēn* ‘pospem’, *vēlika*
- /el/ : *dēca* ‘djeca’, *jēst* ‘jesti’, *lēdi* ‘ljudi’, *sēnu* ‘sjeno’, *sēst* ‘sjest’
– vokal ē pod kratkim se naglaskom može realizirati i otvorenije, bliže e (*sēnu* ‘sjeno’), a iznimno se rijetko ostvaruje i kao centralniji vokal i (y) (*dēca* ‘djeca’)
- /əl/ : *ārjaf* ‘rđav’, *dānas* ‘danas’, *māgva* ‘magla’
- /al/ : *nājprēk* ‘najprije’, *prāk* ‘prag’, *zvātu* ‘zlatu’
– vokal a pod kratkim se akcentom može zatvoriti do a (*zdrāf* ‘zdrav’)

⁴ Zatvaranje a prema stražnjemu nizu („velarizirano a”).

- /o/ : *kòjn* ‘konj’, *spòγ* ‘spavao’
– vokal *o* pod kratkim se akcentom može realizirati i zatvorenije kao *ɔ* (pril. *gòrɛ* ‘gore’)
- /u/ : im. *brùs* ‘brusilo’, *dùlɛ* ‘dolje’, *vlùxtɛn* ‘odmah’
- /ɾ/ : *dḡgan* ‘kaos’, *gḡt* ‘ružan’, *kḡvaf* ‘krvav’, pril. *mḡva* ‘malo’

Vokali se pod kratkim naglaskom ostvaruju isključivo kao monoftonzi. Šva je pod kratkim naglaskom opstalo i ne zamjenjuje se.

4.2.3. Nenaglašeni vokali

- /i/ : *xòdiš* ‘hodaš’, *lèdi* ‘ljudi’, *bèrtija* ‘gostionica’
- /ɛ/ : *xajdùkɛ* ‘hajduci’, *kùxɛna* ‘kuhinja’, *prɛmislɛt* ‘promisliti’
– nenaglašeni vokal *ɛ* može se realizirati i kao srednje *e* (*nàjprɛk* ‘najprije’) ili reducirano, kao *y* (*nàjpryk*)⁵
- /ɛ/ : *mòrjɛ* ‘more’, *něčɛ* ‘neće’, prez. *pěɾɛ* ‘pere’, G jd. *žěnɛ* ‘žene’
– otvoreni vokal *ɛ* ponekad se ostvaruje i zatvorenije, kao standardno *e* (prez. *něče* ‘neće’)
- /a/ : *màja* ‘moja’, *naprāvɛt* ‘napraviti’, *bājta* ‘drvena kuća’, *kantrɛda* ‘stolica’
– nenaglašeni vokal *a* može se zatvoriti do *ɑ* (*bājta*)
- /o/ : *dłɛbòko* ‘duboko’, *kokušɛ* ‘kokoši’, *kotáčɛ* ‘kotači’, *obrisat* ‘obrisati’, *směšno* ‘smiješno’
– nenaglašeni vokal *o* u izgovoru se realizira i zatvoreno, kao *ɔ* (*kòkùšɛ*)
- /u/ : *dḡvu* ‘drvo’, *lěpu* ‘lijepo’, *òku* ‘oko’, *pròstu* ‘prosto’
- /ɾ/ : *pḡnɛɛ* ‘donesi’, *pḡprāvɛt* ‘pripremiti’, *pḡsvònɛt* ‘prisloniti’, *tḡgòvac*

Artikulacija je nenaglašениh vokala labavija, reduciranija od artikulacije naglašениh vokala.

⁵ Lisac (2006: 46) navodi kako se nenaglašeno *e* u govoru Delnica fakultativno reducira, pogotovo uz sonante i „ako se čuva veza s *i*”: *pərtisnyno, počyū*. Malnar (2009) pronalazi česte potvrde redukcije i u crnoluškome govoru (npr. gl. pr. *naprāvylly* ‘napravili’). U ovome je istraživanju takvih primjera bilo izrazito malo, češće su varijante s *ɛ* ili *e* (*naprāvɛlɛ* ‘napravili’ ili *naprāvele*).

4.3. Distribucija

Dugi fonemi u ovome govoru postoje samo pod dugim naglaskom. Kratki se mogu naći u naglašenome, zanaglasnome i prednaglasnome položaju. Poluglas *ə* se u inicijalnome položaju pojavljuje isključivo pod kratkim naglaskom ispred polazno slogotvornoga sonanta *r* (*r*). Na početku riječi ne mogu stajati kontinuantne ishodišnih *u* i *q* te se ovdje pojavljuje protetsko *v* (im. *vùsta* ‘usta’, *vôzak* ‘uzak’). U prednaglasnome položaju ne nalazimo *ę*.

U sustavu su se dogodile mnoge vokalske zamjene. Stari su se prefiksi, kao i prijedlozi, *iz-* i *s-* izjednačili u prefiksu *z-/zə*: *zběrat* ‘izabirati’, *splěst* ‘isplesti’, *spráznet* ‘isprazniti’, *změšat* ‘izmiješati’, *zóbrat* ‘izabrati’, *skrivat* ‘sakrivati’, *z vřta* ‘iz vrta’, *š čověkan* ‘s čovjekom’, *ž nřn* ‘s njime’, gdje su potvrđene uobičajene i očekivane asimilacije po zvučnosti i mjestu tvorbe. Na mjestu standardnojezičnoga prefiksa *raz-* nalazi se *řez-*: *řězbit* ‘razbiti’, *řězvlěč* ‘razvući’, *řězřòkat* (*sę*) ‘rasplakati (se)’, a na mjestu standardnojezičnoga *pro-* javlja se *pre-*: *prečėdet* ‘procijediti’, *preřislět* ‘promisliti’, *preřvlěč* ‘provući’.

Gubljenje vokala nalazimo u nenaglašenome položaju, pa tako i u prednaglasnome i u zanaglasnome položaju ispada vokal *i*: u prefiksima *pri-*, *iz*⁶ (gl. *přprāvēt* ‘pripremiti’, *zmislět* ‘izmisliti’) te u sufiksu *-ti*⁷ u infinitivu glagola (isti primjeri). Ispada i prednaglasno *e* u primjeru *pandělak* ‘ponedjeljak’ i prednaglasno *o* u glagolu *htjeti* (gl. *čò* ‘hoću’, *čěš* ‘hoćeš’). U finalnome su se položaju u prilogima izgubili vokal *o* (*sěn* ‘ovamo’, *nařpak* ‘naopako’), vokal *a* (*skěp* ‘skupa’) te vokal *e* – potvrđeno u komparativu pridjeva *dòbru* ‘dobro’ > *bəl* ‘bolje’ te u prilogu *drěl* ‘dalje’.

⁶ U korpusu je potvrđen jedan primjer bez ispadanja inicijalnoga *iz-* (*isprāvēt*), a riječ je o novijemu leksemu koji zamjenjuje stariju istoznačnicu *poprāvēt*.

⁷ U navedenome se slučaju gubljenja *i* u infinitivu moguće radi i o ujednačavanju infinitiva i supina u nastavku supina.

4.4. Podrijetlo vokala⁸

4.4.1. Naglašeni vokali

$\bar{e}$	< dugi jat ($\bar{e}$) u jedinome slogu: <i>bĕl</i> ‘bijel’, <i>brĕk</i> ‘brijeg’, <i>cvĕt</i> ‘cvijet’, <i>lĕp</i> ‘lijep’, <i>rĕč</i> ‘riječ’
	< dugi $\bar{e}$ u nezadnjim slogovima: <i>cĕlĕt</i> ‘cijeliti’, <i>dĕlĕt</i> ‘dijeliti’, <i>dĕtĕ</i> ‘dijete’, <i>mlĕko</i> ‘mlijeko’, <i>srĕda</i> ‘srijeda’, <i>svĕča</i> ‘svijeća’, <i>vrĕme</i> ‘vrijeme’
	< polazno kratki jat u nezadnjemu slogu: <i>mĕra</i> ‘mjera’, <i>nevĕsta</i> ‘nevjesta’, <i>rĕpa</i> ‘repa’, <i>sĕme</i> ‘sjeme’, <i>vĕra</i> ‘vjera’
	< dugi e u jedinome slogu: <i>lĕt</i> ‘led’, <i>mĕt</i> ‘med’, <i>pĕč</i> ‘peč’, <i>šĕst</i> ‘šest’
	< primarno naglašeni kratki e u nezadnjemu slogu: prez. <i>mĕlĕn</i> ‘meljem’, <i>ščĕra</i> ‘jučer’
	< primarno naglašeni dugi e u nezadnjemu slogu: <i>pĕrjĕ</i> , <i>ščĕstĕ</i> , <i>sĕdmĕ</i> , <i>zĕlĕ</i>
	< primarno naglašeni vokal i u nezadnjemu slogu ispred r te polazno dugi vokal i u jedinome slogu ispred r : <i>mĕr</i> ‘mir’, <i>ocvĕrkĕ</i> ‘čvarci’, <i>oficĕr</i> ‘oficir’, <i>sĕkĕra</i> ‘sjekira’, <i>maltrĕtĕrat</i>
	< dugi prednji nazal ($\bar{e}$) u jedinome slogu: prez. <i>grĕš</i> ‘ideš’, <i>pĕt</i> ‘pet’, <i>rĕp</i> ‘rep’
	< primarno naglašeni dugi $\bar{e}$ u nezadnjemu slogu: <i>dĕsĕtĕ</i> ‘deseti’, <i>dĕvĕtĕ</i> ‘deveti’, <i>žĕja</i>
	< sekundarno naglašeni prednji nazal u primjeru <i>pĕtak</i> ‘petak’
$\bar{e}$	< sekundarno naglašeni kratki vokal e u nezadnjemu slogu: <i>čĕo</i> ‘čelo’, <i>mĕdvĕt</i> ‘medvjed’, <i>sĕo</i> ‘selo’, <i>sĕstra</i> ‘sestra’, <i>spĕkva</i> ‘ispekla’
	< sekundarno naglašeni kratki prednji nazal u nezadnjemu slogu u dijelu primjera: <i>jĕžĕk</i> ‘jezik’ ⁹
	< a iza j u primjeru <i>jĕst</i> ‘ja’
$\bar{a}$	< polazno dugi vokal a u jedinome slogu: <i>dvā</i> , <i>gvās</i> ‘glas’, <i>trāk</i> ‘trag’
	< kratki a u nezadnjemu slogu: <i>jāgoda</i> , <i>kāmen</i> , <i>krāva</i> , <i>sājĕ</i> ‘čađa’, <i>žāba</i>
	< primarno i sekundarno naglašeni dugi a u nezadnjemu slogu: <i>domāčĕ</i> , <i>otāva</i> , <i>škārjĕ</i> , <i>vrāta</i> , <i>zdrāvjĕ</i>
	< dugi poluglas ($\bar{a}$) u jedinome i nezadnjemu slogu: <i>dān</i> , L jd. <i>pājne</i> ‘panju’, <i>tāst</i> , <i>vās</i> ‘selo’
	< primarno naglašeni kratki $\bar{a}$ u nezadnjemu slogu iza nazala: <i>mālĕn</i> ‘mlin’, <i>māša</i> ‘misa’
	< kontrakcijom skupina <i>-oja-</i> i <i>-aja-</i> : <i>pās</i> ‘pojas’, <i>stāt</i> ‘stajati’
$\bar{o}$	< sekundarno naglašeni o u nezadnjemu slogu: <i>bōsa</i> , <i>čōvĕk</i> ‘čovjek’, <i>gōra</i> , <i>nōga</i> , <i>ōkno</i> ‘prozor’, <i>vōda</i>
	< iznimno od sekundarno naglašenoga stražnjeg nazala ($\bar{o}$): <i>rōka</i> ‘ruka’ ¹⁰
$\bar{o}$	< dugi stražnji nazal ($\bar{o}$) u jedinome slogu: <i>kōt</i> ‘kut’, <i>gōst</i> ‘gust’, <i>sōt</i> ‘sud’, <i>vrōč</i> ‘vruć’, <i>zōp</i> ‘zub’
	< $\bar{o}$ u nezadnjim slogovima, primarno i sekundarno naglašenima: <i>gōba</i> ‘gljiva’, <i>gōbac</i> ‘usta’, <i>mōka</i> ‘brašno’, <i>pōpak</i> ‘pupak’, <i>rōbac</i> ‘rubac’

⁸ Neki primjeri koji se navode, ispitani su ciljano prema istima zabilježenima u postojećoj literaturi (Celinić 2005, 2010 i 2011, Lisac 2006 i Malnar 2012, 2013). Model opisa uglavnom prema Celinić 2005, 2010.

	< primarno naglašeni vokal <i>o</i> u nezadnjemu slogu: <i>kôža</i> ‘koža’, <i>môrje</i> ‘more’, <i>ôsmę</i> , <i>sobôta</i> ‘subota’, <i>vôjla</i> ‘volja’
	< iznimno od sekundarno naglašenoga <i>o</i> u nezadnjemu slogu: <i>prôšę</i> ‘prošiti’
	< iznimno kao rezultat vokalizacije slogotvornoga sonanta (<i>l</i>): <i>pôš</i> ‘puž’ ¹¹ (ali i <i>pûš</i>)
<i>i</i>	< polazno dugi <i>i</i> i u dijelu primjera kratki <i>i</i> u jedinome slogu: <i>đim</i> , <i>klin</i> , <i>kriš</i> ‘križ’, <i>sin</i> , <i>šči</i> ‘kći’, <i>tri</i>
	< primarno i sekundarno naglašeni dugi <i>i</i> kratki <i>i</i> u nezadnjemu slogu: <i>kopriva</i> , <i>lice</i> , <i>listje</i> ‘lišće’, <i>mislę</i> ‘misliti’, <i>riba</i> , <i>velika</i> , <i>vidę</i> ‘vidjeti’, <i>zlma</i> , <i>žila</i> , <i>žlica</i>
	< stapanjem inicijalnoga slijeda <i>jə</i> : <i>iskat</i> ‘tražiti’, <i>istęna</i> ‘istina’
<i>ę</i>	< kratki jat u jedinome slogu: <i>xręn</i> , <i>jęst</i> ‘jesti’, <i>sęst</i> ‘sjesti’
	< tercijarno naglašeni polazno dugi jat u primjerima sa starim psl. cirkumfleksom: <i>sęnu</i> ‘sijeno’, <i>tęstu</i> ‘tjesto’
	< sekundarno naglašeni jat u nezadnjemu slogu: <i>dęca</i> ‘djeca’, <i>sędiš</i> ‘sjediš’
	< kratki <i>i</i> u dijelu primjera ¹² : <i>jęgrat</i> (<i>sę</i>) ‘igrati se’, <i>nęč</i> ‘ništa’, <i>šlę</i> ‘išli’
	< kratki <i>e</i> u jedinome slogu: <i>bęs</i> ‘bez’, <i>čęp</i> ‘čep’, <i>žęp</i> ‘džep’
	< kratki <i>e</i> u primjerima <i>dęvęt</i> , <i>dęsęt</i>
	< sekundarno naglašeni vokal <i>e</i> u nezadnjemu slogu u manjem broju primjera: <i>zęmla</i>
	< tercijarno naglašeni polazno dugi <i>ę</i> u primjerima sa starim psl. cirkumfleksom: <i>męsu</i> ‘meso’
	< primarno naglašeni kratki <i>ę</i> u nezadnjemu slogu u manjem broju primjera: <i>zgrębat</i>
	< sekundarno naglašeni prednji nazal u nezadnjemu slogu u većem broju primjera: <i>gręda</i> , <i>męxak</i> ‘mekan’, <i>pęta</i> ‘peta’, <i>tęžak</i>
	< kratki prednji nazal u jedinome slogu: <i>vęč</i> ‘više’
	< polazno dugi prednji nazal u primjeru <i>zęt</i> ‘uzeti’
	< tercijarno naglašeni polazno dugi <i>u</i> u primjerima sa starim psl. cirkumfleksom: <i>lędi</i> ‘ljudi’
	< kratki vokal <i>u</i> u jedinome slogu: <i>skęp</i> ‘skupa’, <i>tę</i> ‘ovdje’
	< sekundarno naglašeni <i>u</i> u nezadnjemu slogu: <i>gębęt</i> ‘gubiti’, <i>kępęt</i> ‘kupiti’, <i>pęstęt</i> ‘pustiti’
<i>ə</i>	< kratki <i>ə</i> u jedinome slogu: <i>dəš</i> ‘kiša’, <i>pəs</i> ‘pas’
	< sekundarno naglašeni <i>ə</i> u nezadnjemu slogu: <i>čəbar</i> ‘Čabar’, <i>dəska</i> ‘daska’, <i>məgva</i> ‘magla’, G jd. <i>pəsa</i> ‘psa’
	< tercijarno naglašeni polazno kratki <i>ə</i> u primjerima sa starim psl. cirkumfleksom: <i>kəsnu</i> ‘kasno’
	< ispred polazno slogotvornoga <i>r</i> u inicijalnome položaju: <i>ərxaf</i> ‘hrđav’
	< primarno naglašeni <i>o</i> u primjerima <i>bəl</i> ‘bolje’ i <i>pəj</i> ‘pođi’
	< jat u primjeru <i>sən</i> ‘ovamo’
	< vokal <i>a</i> iza nazala u primjerima <i>məst</i> ‘mast’ i <i>məjxęn</i> ‘malen’
<i>a</i>	< kratki <i>a</i> u jedinome slogu: <i>brət</i> ‘brat’, <i>krət</i> ‘krasti’, <i>prək</i> ‘prag’, <i>zdráf</i> ‘zdrav’
	< tercijarno naglašeni polazno dugi <i>a</i> u primjerima sa starim psl. cirkumfleksom: <i>zvātu</i>
	< sekundarno naglašeni <i>a</i> u nezadnjemu slogu u dijelu primjera: <i>xrəni</i> ‘hrane’

	< odraz vokala <i>o</i> u slučajevima akanja: <i>mája</i> ‘moja’, <i>tváji</i> ‘tvoji’
	< <i>a</i> iza početnoga polaznog <i>l</i> (> <i>v</i>) u primjeru <i>váxak</i> ‘lagan’
	< u prefiksu <i>naj-</i> : <i>nájprek</i>
	< u riječima stranoga podrijetla i onima preuzetim iz standarda: <i>àngemaxt</i> ‘vrsta juhe’, <i>králica</i>
<i>o</i>	< kratki <i>o</i> u jedinome slogu: <i>gròm</i> , <i>gròp</i> ‘grob’, <i>stròp</i>
	< primarno naglašeni kratki vokal <i>o</i> u nezadnjemu slogu u dijelu primjera: <i>dòbar</i>
	< tercijarno naglašeni polazno kratki <i>o</i> u primjerima sa starim psl. cirkumfleksom: <i>gólup</i> ‘golub’, <i>òku</i> ‘oko’
	< iznimno od stražnjega nazala (<i>q</i>) u primjeru instrumental <i>z ròko</i> ‘s rukom’
	< primarno naglašeni vokali <i>a</i> u primjerima <i>kòku</i> ‘kako’, <i>spòx</i> ‘spavao’ ili <i>stòx</i> ¹³ ‘stao’ (gl. pr. r. s polaznim <i>-al</i>)
	< iznimno od <i>l</i> u primjeru <i>mòčę</i> ‘šuti’
	< ispred <i>-v</i> (< <i>l</i>) u primjeru <i>tòx</i> ‘htio’
	< u riječima preuzetima iz standarda: <i>lòš</i> , <i>òsnovna</i> , <i>Škòlska</i>
<i>u</i>	< polazno dugi <i>i</i> u manjem broju primjera, vjerojatno analogijom prema drugim padežima kratki <i>u</i> u jedinome slogu: <i>glùx</i> , <i>klùč</i> ‘ključ’, <i>klùn</i> ‘kljun’, <i>krùx</i> , <i>plùk</i> ‘plug’
	< <i>u</i> u primarno naglašenome nezadnjem slogu: <i>glùxa</i> , <i>kùxar</i> , <i>pùra</i> ‘pura’, <i>tùde</i> ‘također’, <i>vùsta</i> ‘usta’
	< <i>o</i> u naglašenome slogu u primjerima <i>kùlako</i> ‘koliko’, <i>tùlako</i> ‘toliko’
	< dugi <i>o</i> u jedinome slogu: <i>kùst</i> ‘kost’, <i>mùst</i> ‘most’, <i>nùč</i> ‘noć’, <i>nùs</i> ‘nos’, <i>stù</i> ‘sto, stotina’
	< kratki <i>o</i> u jedinome ili nezadnjemu slogu uz nazale u primjerima <i>ùn</i> ‘on’, <i>ùna</i> ‘ona’
	< slogotvorni <i>l</i> (<i>l</i>): <i>dùk</i> ‘dugačak’, <i>sùza</i> , <i>vùna</i> , <i>žùč</i> , <i>žùt</i>
	< prefiksalne skupine <i>və</i> u primjeru <i>ùnuka</i> ¹⁴
	< odraz stražnjega nazala (<i>q</i>) u primjeru <i>mùčęt</i> ‘mučiti’
	< polazni <i>o</i> + <i>l</i> u primjeru <i>pù</i> ‘pola’
	< u riječima stranoga podrijetla i onima preuzetim iz standarda: <i>žùveč</i> ‘đuveč’, <i>ùlica</i>
<i>r</i>	< stari slogotvorni sonant <i>r</i> : <i>čřř</i> ‘crv’, <i>křř</i> ‘krv’, <i>dřřvu</i> ‘drvo’, <i>mřřxof</i> ‘mršav’

⁹ Lisac (2006: 43) navodi kako se u primjeru *jęzik* ‘jezik’ kontinuant prednjega nazala dospjela produžiti. U čabarskim govorima (Malnar 2012: 55) spomenuti primjer je kratak – *jęzek*.

¹⁰ U ovome se primjeru najvjerojatnije radi o analogiji prema *nòga* ‘noga’ (usp. Lisac 2006: 47).

¹¹ Slogotvorno *l* u ovom je govoru dalo pretežito kratke reflekske bez obzira na nekadašnju poziciju, pa tako imamo *vùk*, *dùk* ‘dug’ i sl.

¹² „Dok se *i*: uglavnom fonetski ne mijenja, *i* u položaju pod kratkim naglaskom ili izvan naglaska (...) može prijeći u svoju reduciranu (ali napregnutiju) varijantu *y*. Preko nje u pojedinačnim primjerima (...) može sasvim prijeći u *e* vokal” (Barac-Grum 1993: 93).

¹³ „Za zapadni gorskokotarski vokalizam značajna je još i sporadična i neravnomjerna promjena *a* + *y* (u Crnome Lugu y, op. a.) (< *l*) = *o*” (Barac-Grum 1993: 90).

¹⁴ U primjeru *unuka* (A jd.) očekivali bismo protetsko *v* kao i u primjeru *vùsta* ‘usta’ stoga ovakve potvrde možemo pripisati utjecaju standardnoga jezika.

4.4.2. Nenaglašeni vokali

<i>i</i>	< nenaglašeni <i>i</i> u manjem broju primjera: <i>dóbit</i> ‘dobiti’
	< polazno dugi naglašeni <i>ę</i> u ultimi, nakon regresivnoga pomaka naglasaka s ultime: <i>xrání</i> ‘hrane’
	< zanaglasni <i>o</i> u primjeru <i>žělězi</i> ‘željezo’
	< polazno <i>e</i> , naglašeno i produljeno u međufazi progresivnoga pomaka starih psl. cirkumfleksa te nenaglašeno nakon regresivnoga pomaka naglasaka s ultime: <i>sŕci</i> ‘srce’, <i>sŭnci</i>
<i>ę</i>	< nenaglašeni prednji nazal u zatvorenoj ultimi: <i>dęset</i> , <i>jąstřęp</i>
	< nenaglašeni vokal <i>e</i> u zatvorenoj ultimi: <i>vęčer</i>
	< <i>e</i> u prednaglasnome položaju: <i>będąke</i> ‘bedaci, glupani’, <i>nęvēsta</i> , <i>vęčęra</i> ‘večera’, <i>vęlįko</i>
	< zanaglasni jat (<i>ę</i>) nenaglašen nakon regresivnoga akcenatskog pomaka: <i>męđvęd</i> ‘medvjed’
	< jat ili vokal <i>i</i> u gramatičkim nastavcima za L ili D jd.: <i>dętętę</i> ‘djetetu’, <i>rńkę</i> ‘ruci’, <i>žęnę</i> ‘ženi’
	< prednaglasni jat: <i>lępńta</i> ‘ljepota’, <i>pręmęstęt</i> ‘premjestiti’
	< *ny u glagolima II. vrste: <i>vŕńęt</i> ‘vratiti’, <i>zdńęt</i> ‘podignuti’
	< polazni nenaglašeni <i>i</i> u većem broju primjera: <i>govńřęt</i> ‘govoriti’, <i>lęsńca</i> ‘lisica’, <i>posprąvēt</i> ‘pospremiti’, <i>vęsńko</i> ‘visoko’
	< prednaglasni <i>u</i> u primjerima poput <i>będńa</i> ‘budila’, <i>kępńa</i> ‘kupila’
<i>ę</i>	< nenaglašeni prednji nazal u otvorenoj ultimi: <i>jągńdę</i> ‘jagode’, <i>kńprńvę</i> , <i>skńję</i> , <i>vńlęcę</i> ‘vilice’, <i>žęńskę</i> ‘žene’
	< nenaglašeni <i>e</i> u otvorenoj ultimi: <i>lństę</i> ‘lišće’, <i>nęčę</i> ‘neće’
<i>a</i>	< <i>a</i> na starim nenaglašenim pozicijama: <i>nązdrńvēt</i> ‘nazdraviti’, <i>pńbęrat</i> ‘pobirati’
	< poluglas (<i>ǝ</i>) u nenaglašenoj poziciji: <i>dńnas</i> ‘danas’, <i>kęđan</i> ‘tjedan’, <i>pńpak</i> ‘pupak’
	< nenaglašeni prednji nazal u zatvorenoj ultimi (potvrđeno ispred <i>c</i>): <i>męsac</i> ‘mjesec’, <i>zńjac</i> ‘zec’ (G jd. <i>zńjca</i> , D jd. <i>zńjcę</i>)
	< polazno <i>i</i> u primjerima <i>kńlako</i> ‘koliko’, <i>tńlako</i> ‘toliko’
<i>o</i>	< <i>ę</i> u nenaglašenoj poziciji: A jd. <i>pńšo</i> , <i>sńbńta</i> ‘subota’
	< polazni <i>o</i> u nenaglašenoj poziciji: <i>dńvńřńčę</i> , prez. <i>gńvńřńjń</i> ‘govore’, N mn. <i>kńkńřń</i> ‘kokoši’, <i>ńpńta</i> ‘lopata’
	< nenaglašeni <i>a</i> u poziciji ispred <i>l</i> : <i>ństńy</i> ‘ostao’
<i>u</i>	< polazno <i>ę</i> , naglašeno u međufazi progresivnoga pomaka starih psl. cirkumfleksa te nenaglašeno nakon regresivnoga pomaka naglasaka s ultime: <i>gńlup</i> ‘golub’, <i>ńbrńč</i> ‘obruč’
	< polazno <i>o</i> , naglašeno u međufazi progresivnoga pomaka starih psl. cirkumfleksa te nenaglašeno nakon regresivnoga pomaka naglasaka s ultime: <i>kńkńř</i> ‘kokoš’, <i>lępu</i> ‘lijepo’, <i>męsu</i> ‘meso’, <i>ńku</i> ‘oko’, <i>tęstu</i> ‘tjesto’
	< polazno naglašeno <i>o</i> nakon regresivnoga akcenatskog pomaka: <i>sřębrń</i> ‘srebro’
	< nenaglašeni slogotvorni sonant <i>l</i> : <i>jńbńka</i>
<i>ŕ</i>	< polazno <i>ŕ</i> : <i>tręńńvac</i> , <i>prę susęđę</i>

- češće su potvrde u kojemu su ti sonanti depalatalizirani: *kluč* ‘ključ’, *lědi* ‘ljudi’ ili *l̥, n̥ > jl, jn*: *kòjn*, *òjl̥* ‘ulje’¹⁶

/m/ : *mājka* ‘baka’, *kāmen*, *namēstet* ‘namjestiti’, *I nīmē* ‘njima’

/r/ : *rōka* ‘ruka’, *obrisat* ‘obrisati’, *prāvdāt (sē)* ‘svađati se’, *xōr* ‘tvor’

5.2.2. Opstruenti

/p, t, k/ : *lěp* ‘lijep’, *mědv̥et* ‘medvjed’, *kl̥šta* ‘kutija’

/b, d, g/ : *brūt* ‘brod’, *dān* ‘dan’, *d̥g̥n̥et* ‘stresti’

- kada se nađu na kraju riječi ili ispred bezvučnih suglasnika, zamjenjuju se svojim bezvučnim parnjacima: *gr̥op* ‘grob’, *vr̥āk* ‘vrag’, *potp̥ājlet* ‘potpaliti’

/c, z, s/ : *cēstar* ‘cestar’, *svābu* ‘slabo’, *z̥oc* ‘talog kave’

- frikativ *s* u prijedlogu *s(a)* dao je *z* (*z n̥o* ‘s njom’) ili *ž* (*ž n̥in* ‘s njime’), koji se mogu realizirati kao *s* ili *š* (*s p̥ōs̥va* ‘s posla’, *s pajd̥āšan* ‘s prijateljem’, *š č̥ēn* ‘s čime’)

- opstruent *c* ispred zvučnih je šumnika ostvaren kao *ʒ* (*br̥ataʒ ga* ‘bratac ga’)

/č, ž, š/ : *čl̥stet* ‘čistiti’, *šūmar*, *žāba* ‘žaba’

- palatalna afrikata *č* ostvaruje se kao vrijednost između glasova *č* i *ć* (*r̥eč* ‘reći’)

/ž/ : *žūbar* ‘đubar’, *žūv̥eč* ‘đuveč’, *kānž̥a* ‘kandža’

- kao i kod *č*, radi se o vrijednosti između standardnih glasova *đ* i *dž*, a potvrđuje se iznimno rijetko, najvećma u posuđenicama

/f/ : *fāla* ‘hvala’, *fānt* ‘dečko, momak’, *fkr̥ast* ‘ukrasti’

/x/ : *xv̥āč̥e* ‘hlače’, *xōja* ‘jela’, *kr̥ux*

¹⁶ Kod informatora su počesto potvrđeni primjeri poput *òjl̥* ‘ulje’ u kojima se dogodila anticipacija palatalnoga elementa, međutim glas nakon ostaje palatal. Do istih je potvrda došla i Malnar (2009).

5.3. Distribucija

Zvučni se konsonanti u finalnome položaju zamjenjuju svojim bezvučnim parnjacima (*lět* ‘led’, *sněk* ‘snijeg’, *zōp* ‘zub’). Sonant *v* se ispred bezvučnih suglasnika i na kraju riječi ponaša kao zvučni opstruent čiji je parnjak *f* (*křf* ‘krv’, *ftāknet* ‘utaknuti’). *V* u inicijalnome položaju kadšto ispada. To je potvrđeno u nekim glagolima (*zēt* ‘uzeti’) te u zamjenicama (*sā* ‘sva’, *sāke* ‘svaki’). Gubi se i u suglasničkome skupu *tvr* + *K* (*čētřtak* ‘četvrtak’, *třt* ‘tvrđ’). *V* ispada i iz suglasničkoga skupa *svl* (*slěč* ‘svući’) i glagola koji su izvedeni od navedenoga skupa (*prěsleč* ‘presvući’).

U finalnome položaju glagolskih pridjeva radnih sonant *l* prelazi u *v* (posredno i u *γ* zbog obezvučenja) ili ispada (*něsto* ‘nestao’). Ispred vokala *a* također je uglavnom prešao u *v* (*gvāva* ‘glava’, *zvāmano* ‘slomljeno’, *zvātu*), no u tom je položaju potvrđeno i očuvanje *l* (*plāf* ‘plav’) i gubljenje (*videa*). Ispred stražnjih vokala *o* i *o* u korijenu riječi *l* uglavnom ispada (*ōvit* ‘loviti’, *ōžet* ‘ložiti’, *žēōdac* ‘želudac’, *žāoetan*). U primjerima *bělo* ‘bijelo’, *lōkva*, *lōpof* ‘lopop’¹⁷, kad se nalazi ispred kratkoga ili nenaglašenoga *o*, *l* se čuva. U pridjeva i imenica u nominativu muškoga roda finalno *l* uglavnom se čuva (*běl* ‘bijel’, *rōl* ‘pećnica’), no potvrđeni su i primjeri ispadanja (*sū* ‘sol’). Čuva se i ispred vokala *u*, *i*, *e* te refleksa *jata* u korijenu riječi (*kolěno* ‘koljeno’, *plūk* ‘plug’, *šlic* ‘rasporak’, *vileca* ‘vilica’).

Sonant *m* u gramatemima je prešao u *n* (*glědan* ‘gledam’, *mōřen* ‘mogu’, *I zōban* ‘zubom’), kao i u finalnome položaju nepromjenjivih riječi (*sān* ‘ovamo’, *tān* ‘tamo’, *ōsan* ‘osam’, *sědan* ‘sedam’). Do promjene *m* > *n* došlo je i unutar riječi kao u primjeru *ōsanděset* ‘osamdeset’. Opstruent *x* čuva se u svim pozicijama (*xlša* ‘kuća’, *māxžen* ‘malen’, *křux*), a oblici glagola *tōy* (‘htio’) potvrđuju mogućnost ispadanja u inicijalnome položaju ispred konsonanta. Suglasnik *j* sačuvan je u sekundarnome suglasničkom skupu *taj* u primjeru *listjē* ‘lišće’, dok se gubi u primjeru *směti* ‘smeće’. Čuva se suglasnički skup *čr* (*čr*) u npr. *čřěvu* ‘crijevo’, u skup *bj* umeće se epentetsko *l*, pri čemu se *j* posljedično gubi (*grōblē*), skup *vj* > bez umetanja (*děvjak*, *zdrāvję*). U skupovima *pt* i *pš* ispada inicijalni *p* (*tica* ‘ptica’, *šenica* ‘pšenica’). Pojednostavljuju se i skupovi *vs* (*sěglīx* ‘svejedno’), *vz* (*zdlgnēt* ‘dignuti’), *dn* (*jěn* ‘jedan’) te *gd* (*dū* ‘tko’). Palatalna afrikata *č* ispred *t* > *š* (*štěřē* ‘četiri’, *štřtē* ‘četvrti’).

Potvrđeno je jednačenje po mjestu tvorbe (*ž nīn* ‘s njime’). U govoru je potvrđeno i neprovođenje sibilizacije (DL jd. *rōke* ‘ruci’, N mn. *vūke* ‘vuci, vukovi’) te nešto rjeđe i neprovođenje palatalizacije (*křikat* ‘kričati’, ali *pěččen* ‘pečem’, *strīčę* ‘stric’).

¹⁷ Riječ *lopof* vjerojatno je preuzeta iz standarda, a govornici upotrebljavaju i oblik *tāt*.

5.4. Podrijetlo

Posebnosti u razvoju suglasnika:

v	< proteza ispred inicijalnih polaznih u i q: <i>vũho</i> , <i>vũsta</i> , <i>võzak</i>
	< polazno l u položaju ispred vokala a i u finalnom položaju glagolskog pridjeva radnog: <i>prõšoy</i> , <i>gváva</i> ‘glava’, <i>spěkva</i> ‘ispekla’
j	< r’ u slijedu rj ispred vokala: <i>mõrjẹ</i> ‘more’, <i>škārjẹ</i> ‘škare’, <i>šějřẹ</i> ‘širi’
	< d’: <i>sájẹ</i> ‘čađa’, <i>žějja</i> ‘žed, vručina’
	< n > jn: <i>kõjn</i>
	< i u skupinama -iti- i -ide-: <i>prõjt</i> ‘proći’, <i>prõjden</i> ‘prođem’ (< * <i>idti</i>)
	< čuvanjem u skupinama <i>taj</i> i <i>daj</i> : <i>listjẹ</i> ‘lišće’, <i>grõzdjẹ</i>
l	< depalatalizacijom l: <i>klũč</i> ‘ključ’, <i>plõskat</i> ‘pljeskati’
n	< depalatalizacijom n: <i>kũxena</i> ‘kuhinja’, <i>nĩva</i> ‘njiva’
	< završno m u gramatemima te u nepromjenjivim riječima: <i>spĩn</i> ‘spavam’, <i>tàn</i> ‘tamo’)
r	< ž u intervokalnome položaju u prezentu glagola <i>moći</i> (rotacizam): <i>mõřen</i> ‘mogu’, <i>mõřేశ</i> ‘možeš’ te u prilogu <i>mõrti</i> ‘možda’
š	< k (<i>k > x > š</i>): <i>něščẹ</i> ‘nitko’
č	< č: <i>čõvẹk</i> , <i>lũč</i> , <i>žũč</i>
	< t’: <i>svějča</i> , <i>pějč</i> , <i>nũč</i>
z	< s u prijedlogu: <i>z bābo</i> , <i>z ròko</i>
f	< v u finalnome položaju i u položaju ispred bezvučnih suglasnika: pril. <i>práf</i> ‘pravo’, <i>lõfẹ</i> ‘lovci’
	< skup hv: <i>fāla</i> ‘hvala’
x	< k u sporadičnim primjerima poput <i>xārta</i> ‘karta’
	< polazno g > x u primjeru <i>vāxak</i> ‘lagan’

6. Naglasni sustav

6.1. Inventar

Budući da u govoru ne postoji razlika u intonaciji, fonološki su relevantna dva prozodijska obilježja – mjesto naglaska i njegova kvantiteta. Crnoluški govor razlikuje dakle dva naglaska, dugi i kratki, a nenaglašene duljine su izgubljene. Tako mogu biti dugi samo naglašeni vokali, dok kratki mogu biti i naglašeni i nenaglašeni.

U ovome se govoru zamjećuje gubljenje opreke po kvantiteti, ali razlike su još uvijek očuvane¹⁸ (npr. *pást* ‘pāsti’ ~ *pāst* ‘pāsti’; *dān* im. ‘dan’ ~ pz. *dān*

¹⁸ Lisac (2006: 87) navodi i kako se u delničnome govoru naslućuje gubljenje opreke po kvantiteti iako se razlike zasad još uvijek čuvaju, a ista je situacija potvrđena i u čabarskim govorima (Malnar 2012: 123).

‘dam’; pridjev N jd. ž. r. *drāga* ‘draga, najdraža’ ~ pridjev N jd. ž. r. *drāga* ‘skupa’; im. N jd. m. r. *rēt* ‘red’ ~ im. N jd. ž. r. *rēt* ‘stražnjica’; pridjev N mn. ž. r. *bēle* ‘bijeće’ ~ gl. pr. r. 3. l. mn. ž. r. *bēle* ‘bile (su)’; prez. 3. l. jd. *bēle* ‘kreči’ ~ gl. pr. r. 3. l. mn. m. r. *bēle* ‘bili (su)’).

6.2. Realizacija

Naglašeni slogovi mogu se ostvariti i uzlazno, čemu je uzrok posebna rečenična intonacija. Slogotvorni sonant *r*, ako je naglašen, uvijek je naglašen kratko. Isto je i s poluglasom *a* koji se izvan kratkoga naglasaka ne pojavljuje.

6.3. Distribucija

U višesložnim riječima naglašen može biti samo nezadnji slog. Naglasak na posljednjemu slogu višesložnih riječi potvrđen je iznimno¹⁹.

Kratki je naglasak (') potvrđen:

- u jednosložnim riječima (*křf* ‘krv’, *křst* ‘kost’, *přs* ‘pas’, *přst* ‘pasti’)
- u višesložnim riječima na početnome slogu (*bědak* ‘bedak, glupan’, *măjxen* ‘malen’); središnjemu slogu (*dvorišće* ‘dvorište’, *motika*) te iznimno na zatvorenome posljednjem slogu (G mn. *leşic* ‘lisica’, *studěnt*).

Dugi je naglasak (¯) potvrđen:

- u jednosložnim riječima (*gvāt* ‘glad’, *kāp* ‘kap’, *měr* ‘mir’, *mōš* ‘muž’, *lěp* ‘lijep’, *rōl* ‘pećnica’)
- na nezadnjemu slogu višesložnih riječi (*narědan* ‘sposoban’, *vōra* ‘ura, sat’, *prešvagěvat* ‘preslagati’, *prevēščet* ‘priuštiti’, *režvāgat* ‘iskrcavati’, *spopikěvat* ‘spoticati’) te iznimno na zatvorenome posljednjem slogu (*bogatāš*).

6.4. Podrijetlo

Kratki se naglasak s ultime pomaknuo na penultimu, kako na polazno dugu (*gvāva*, *trāva*), tako i na polazno kratku (*děca*, *dōska*). S penultime se naglasak nedosljedno pomaknuo na prethodni polazno dugi slog (*zvězali*, ali *susěda*), ali ne i na prethodni kratki slog (*kobila*, *leşica*, *motika*).

¹⁹ Potvrde naglašene ultime nalazimo u nekim riječima, ispitanima ciljano, prema situaciji u Delnicama (Lisac 2006: 88) i na području Čabra (Malnar 2012: 120): G mn. *gerbēš* ‘dugih gaća’, N jd. *končert*, *harmonikāš*.

Odras primarno naglašenoga vokala u nezadnjemu slogu uglavnom odgovara refleksu polazno dugoga vokala u jedinome slogu (npr. *bāba* ~ *jāk*, *bōban* ‘bubanj’ ~ *mōš* ‘muž’). Očekivana duga kvantiteta izostala je na polazno dugim vokalima *i*, *u* i slogotvornome *l* koji su skraćeni u svim pozicijama (*listjē*, *plūča*, *zima*) te *ō* u jedinome slogu koji je dao kratak refleks (*kūst*). Osim toga, dugu kvantitetu imaju i neki polazno kratki vokali, a što ukazuje na njihovo naknadno duženje.

U ovome je govoru došlo do tercijarnoga pomaka akcenta, to jest do progresivnoga pomaka starih psl. cirkumfleksa te potom regresivnoga vraćanja naglasaka, a što je vidljivo iz strukture vokalizma (**mēso* > *mesō* > *mesû* > *měsu*, *ōku*, *sěnu*, *něbu*, *těstu*). Iz korpusa se može utvrditi da je metatonijski cirkumfleks dao duge akcente (osim kod vokala koji su skraćeni): *bāben* ‘babin’, *govēdēna* ‘govedina’, *jāstrep* ‘jastreb’, ali *drūge* ‘drugi’, *ribar*, pr. r. *skria* ‘sakrila’. I praslavenski kratki uzlazni akcent dao je dugi akcent (*vōjla*, *kōža*), kao i metatonijski akut (*cvětjē*, prez. *mvātēn*, *strāža*), uz iznimku skraćenih vokala (*sūša*).

7. Zaključak

Govor Crnoga Luga pripada zapadnomu tipu goranske kajkavštine. Usporedimo li ga sa susjednim govorima Delnica, Tršća, Čabra i Prezida, možemo zaključiti da je riječ o tipičnome zapadnogoranskom govoru.

Šva je u govoru Crnoga Luga u dugome (jedinome i primarno naglašenome nezadnjem) slogu dalo *ā*, dok je u kratko naglašenome jedinom i sekundarno naglašenome nezadnjem slogu sačuvao svoju vrijednost (*pās*, *dāska*, *dānas*). Potonji je primjer i pokazatelj promjene *a* > *ā* do koje dolazi u nenaglašenoj poziciji (*kēdan* ‘tjedan’, *pōpak*). Polazno dugi *ē*, *ę* i *e* dali su isti rezultat > *ē*, a takva je situacija potvrđena u jedinome i primarno naglašenome nezadnjem slogu. I u polazno kratkome jedinom slogu njihov se rezultat izjednačio u istome refleksu (*ē*). U sekundarno naglašenim slogovima jat je sačuvao svoju kratku vrijednost, koja je najčešći rezultat i sekundarno naglašenoga prednjeg nazala. U manjem broju primjera potvrđen je dugi refleks sekundarno naglašenoga *ę* > *ē* / *ē*, dok je dugi refleks (*ē*) najčešći rezultat sekundarno naglašenoga vokala *e*. S obzirom na položaj vokala u riječi, zamjećuje se da *r* često uvjetuje refleks polaznoga vokala (npr. vokal *i* ispred *r* > *ē*). Polazno kratki vokal *i* se u dijelu primjera u refleksu izjednačuje i s refleksom kratkoga jata > *ę*. Produženi refleks u sekundarno naglašenim slogovima dali su i *o* (> *ō*) i *ę* (> *ō*), čiji su refleksi izjednačeni u primarno naglašenim dugim nezadnjim slogovima (> *ō*). Polazno dugi *ę* u jedinome slogu dao je isti rezultat kao primarno nagla-

šen u nezadnjemu slogu, dok se polazno $\bar{o}$ u jedinome slogu u rezultatu izjednačilo s polazno dugim u ($> \acute{u}$). Visoki vokali u i i te slogotvorno l u svim su položajima skraćeni (iznimka su primjeri s i ispred r te iznimno rijetke, sporadične potvrde naglašenoga $l > \bar{\bar{o}}$), te su i pod polazno dugim akcentom dali kratke reflekske, što potvrđuje tendenciju dokidanja ishodišne kvantitete (polazno dugih vokala). Kontinuanta polaznoga vokala a u kratkome jedinom slogu jest kratki refleks ($\acute{a}$), dok je u polazno dugome jedinom slogu te u primarno i sekundarno naglašenome nezadnjem slogu (uz potvrde $> \acute{a} / \bar{\bar{a}}$) uglavnom dala dugi rezultat ($\bar{\bar{a}}$). Pritom se taj refleks izjednačio s refleksom dugoga poluglasa u jedinome slogu i njegovome odrazu iza nazala ($m + \bar{o}$).

Poluglas i polazni a izjednačili su se i u nenaglašenome vokalizmu gdje su a i $\bar{o}$ izvan akcenta dali kratko a . Takav refleks u nenaglašenoj poziciji u dije-lu primjera ima i prednji nazal, čija se nenaglašena kontinuanta inače izjednačila s refleksom nenaglašenoga e ($> \bar{e}, \bar{e}$). Vokal $\bar{e}$ uglavnom je refleks i nenaglašenih $\bar{e}$ i i . Polazno nenaglašeni stražnji nazal i $o > \bar{o}$, a slogotvorni $l > u$. Na odraz vokala utječe i kvantiteta polaznih vokala, a o čemu svjedoči njihova današnja kvaliteta. Ovdje treba navesti pomak starih silaznih akcenata pri čemu je, uslijed njihova progresivnoga pomaka na ultimu, a prije vraćanja akcenta na ishodišno mjesto, došlo do duljenja vokala (sada nenaglašenih) o čemu svjedoči vokalizam (npr. $\bar{e} > i$, $\bar{o} > u$).

Usporedbom s do sada opisanim susjednim govorima, može se zaključiti kako se govor Crnoga Luga teško sa sigurnošću može smjestiti u koji od predloženih Finkinih dijalekatskih tipova (1981). Izostanak diftongizacije u crnoluškome govoru vjerojatno je rezultat prirodnoga kontinuuma crnoluškoga i susjednoga čakavskog govora Mrzle Vodice kroz povijest te se pretpostavlja kako je supostojanje dvaju različitih govornih sustava na vrlo malenome geografskom terenu svakako odredilo i njihov razvoj²⁰.

Konsonantizam ovoga govora s ostalim zapadnogoranskim kajkavskim govorima uglavnom dijeli zajednička obilježja. U inventaru govora Crnoga Luga potvrđen je labiodentalni sonant v (γ), sonanti l i n depalatalizirani su ili je došlo do fonologizacije palatalnoga elementa s anticipacijom j . Kao iznimka u ovome govoru u odnosu na ostale govore ovoga tipa može se navesti još i distribucija sonanta l . Tako je on u glagolskome pridjevu radnom, kao i dijelom ispred

²⁰ Čakavsko-kajkavski govorni kontakt na ovome području već je uočila Barac-Grum koja piše kako se u mrzlovodičkome vokalizmu, bez obzira na vokalski inventar tipičan za primorsku čakavštinu, u realizaciji često pojavljuju i zatvorenije varijante dugih vokala ($\bar{e}$ ili $\bar{o}$) inače tipične za kajkavske govore (usp. 1993: 34–35). Elementi kajkavštine (u ovome slučaju crnoluške) u mrzlovodičkome čakavskom govoru potvrđuju kako kontakt različitih idioma zasigurno uvelike utječe i na njihov razvoj.

a, prešao u *v* (*y*), a uglavnom se izgubio u korijenu riječi ispred vokala *o* i *o*. Finalno je *m* u gramatičkim morfemima i nepromjenjivim vrstama riječi prešlo u *n*, *r*' je dalo *r + j*, a *x* se u pravilu čuva. Čuva se i suglasnički skup *čr* (*čr*), *t'* je dalo *č*, *təj > tj*, *dəj > dj*, a *d' > j*. U konsonantski sustav ovoga govora, uslijed ulaska posuđenica i utjecaja standarda, ulaze i nove jedinice (*ž*, *l*, *n*) koje se osobito često javljaju kod mlađih govornika te će vjerojatno s vremenom postati dijelom osnovnoga, a ne rubnoga inventara.

Analiza naglasnoga sustava potvrdila je da su u ovome govoru, kao i u susjednim kajkavskim goranskim govorima, relevantni mjesto naglasaka i njegova kvantiteta, pa se u crnoluškome razlikuju samo dugi i kratki naglasci. Prema podjeli naglasnih sustava koju je predložio Lončarić (1996), crnoluški naglasni sustav pripada skupini naglasnih sustava B-tipa. Naglasak se s ultime pomaknuo na penultimu, kratku i dugu, a dijelom i na dugu antepenultimu. U nezadnjemu je slogu došlo do duženja nekih polazno kratkih vokala, a u govoru je proveden i tercijarni pomak akcenta, to jest progresivno pomicanje starih silaznih praslavenskih naglasaka te njihovo vraćanje. Progresivni pomak starih psl. cirkumfleksa povezuje crnoluški govor s većim brojem drugih, redovito nedoseljeničkih govora na zapadu hrvatskoga jezika koji su također proveli navedeni pomak²¹. Većih razlika između crnoluškoga i većine ostalih zapadnogoranskih kajkavskih govora na razini prozodije nema.

Ogled govora

A pâr nas nî bęo ânda još strîję pa so kopâlę za... jâmo za stûpę, a pręko nôči ję bę mřva snęk pòy. A kòku smo bęlę mi: „Jò sâ jęs gręn v Ręko, i kâj bòn sâ jęs v Ręke i Tltęta bon videę i sę”, i cęlo nùč vâlđa nisan đđ męra mâmę da spi. I ânda sân, tę nisan švâ va, va gumęnix čižmax sãn švâ. I posõđęa san sę bęa kapòt od jęnę tę sosęđę, òna ję jęmęa vęč rõbę, jęs, nâs ję bęo šęst, mi nismo bęlę tåko bogâte.

Kazivačica: Cvetica Malnar (r. 1943.).

Snimio: Hrvoje Kovač (snimljeno 2015. godine).

²¹ „... upravo postojanje progresivnoga pomaka starih psl. cirkumfleksa postaje potencijalni indikator prirodnoga, migracijama nenarušenoga jezičnog razvoja pa se time ova akcenatska pojava ubraja među bitne karakteristike zapada hrvatskoga jezika” (Celinić i Menac-Mihalić 2017).

Literatura:

- BARAC-GRUM, VIDA. 1993. *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*. Izdavački centar Rijeka. Rijeka.
- BARAC-GRUM, VIDA; FINKA, BOŽIDAR. 1981. Govori i nazivlje. *Gorski kotar*. Ur. Tomac Kapelan, Ivan i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice.
- BOGNAR, ANDRIJA. 1981. Stanovništvo. *Gorski kotar*. Ur. Tomac Kapelan, Ivan i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice.
- CELINIĆ, ANITA. 2005. *Fonologija gornjosutlanskoga dijalekta*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 220 str.
- CELINIĆ, ANITA. 2010. Vokalizam gornjosutlanskih govora. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Ur. Lončarić, Mijo. Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Split – Zagreb.
- CELINIĆ, ANITA. 2011. Gornjosutlanski dijalekt kajkavskoga narječja u svjetlu fonologije. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17. Ur. Menac-Mihalić, Mira. HAZU. Zagreb.
- CELINIĆ, ANITA; MENAC-MIHALIĆ, MIRA. 2017. Izoglosa progresivnoga pomaka starih praslavenskih cirkumfleksa na području hrvatskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. HAZU. Zagreb. (u tisku)
- CRNKOVIĆ, EMIL. 2009. Goranske manufakture stakla. *Crni Lug*. Tomislav Mrle. Pop&Pop. Crni Lug.
- FINKA, BOŽIDAR. 1974. Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. *Kajkavski zbornik*. Dani kajkavske riječi. Ur. Šicel, Miroslav; Šojat, Antun. Narodno sveučilište Ivan Goran Kovačić. Zlatar.
- Gorski kotar*. 1981. Ur. Tomac Kapelan, Ivan i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice.
- KOVAČ, HRVOJE. 2015. *Fonološki opis crnoluškoga govora*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 53 str.
- KRUHEK, MILAN. 1981. Od doseljenja Hrvata do propasti Zrinskih i Frankopana. *Gorski kotar*. Ur. Tomac Kapelan, Ivan i dr. Fond knjige *Gorski kotar*. Delnice.
- LISAC, JOSIP. 2006. *Tragom zavičaja*. Književni krug. Split.
- LONČARIĆ, MIJO. 1996. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb.
- MALNAR, MARIJA. 2009. *Fonologija crnoluškoga govora*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 143 str.
- MALNAR, MARIJA. 2012. *Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 229 str.
- MALNAR, MARIJA. 2013. Fonologija govora Tršća u Gorskom kotaru. *Jezikoslovlje* 14/1. Zagreb. 101–128.

- MRLE, TOMISLAV. 2008. *Crni Lug*. Pop&Pop. Crni Lug.
- SKOK, PETAR. 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
- SNOJ, MARKO. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Modrijan. Ljubljana.

The phonology of local speech of Crni Lug

Abstract

This paper describes the phonology of the local speech of Crni Lug, a western subtype of the Kajkavian dialect of Gorski Kotar. The research conducted in the paper is based on the corpus of texts gathered in the course of recording spontaneous speech in the area of Crni Lug, during the period between the spring of 2012 and the summer of 2015. The phonological description includes the analysis of vocalism, consonantism and prosody in relation to the origin, realization and distribution of the phonemes.

Ključne riječi: Crni Lug, Gorski kotar, kajkavsko narječje, fonologija

Keywords: Crni Lug, Gorski Kotar, Kajkavian dialect, phonology

